

KIRAAT FARKLILIKLARININ MEÂLLERE YANSITILMASI SORUNU (İsra ve Kehf Sûreleri Örneği)

Yakup YÜKSEL (*)

Öz

Bu makalemizde kıraat farklılıklarının ayetlerin anlamına yönelik doğrudan bir etkisinin olup olmadığına dair çalışma yapmayı hedefledik. Konumuzu İsrâ ve Kehf sûreleri ile sınırlı tuttuk. Bu sûreleri seçmemizin önemli bir nedeni olmamakla birlikte, Kur'an sûrelerinin tamamı için böyle bir çalışmanın yapılabileceğine dair örneklik teşkil edeceğini düşündük. Konu kıraat farklılığı olduğu için ayetlerin metinlerini vermeyi ve farklı okunan ayetlerin değişik okunuş şekillerine işaret etmeyi uygun gördük. Böylelikle farklı okunuşların yapılan meâl çalışmalarına yansıtılıp yansıtılmadığına dair tespitlere işaret etmeyi amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Ayet, Meal, Sure, Farklılık.

The Difference of Qiraat to Reflections to the Meals (The Example Surah's of Isra and Kehf)

Abstract

About this article recitation differences for the meaning of verse that there is a direct effect or no and we limited our subject of Isrâ and Kahf surah. Although not a major reason for choosing this surah but for all of Qoran surah. We thought it would serve as a model that it can be done in such a study. This subject to that difference of qiraat we see expediently to provide the text of the verse and to pointing to the different ways of reading the different recited verses. Thus, different pronunciation that we aimed to identify whether they have been re display reflection and pointed to the work done meâl translation.

Keywords: Recitation, Verse, Meal, Surah, Differences.

*) Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı
(e-posta: yakupyuksel24@hotmail.com)

Giriş

I. İsrâ Sûresi ve Farklı Kıraatle Okunan Ayetler

Kıraatlerin aslının hangi kaynağa dayandığı, sahih olup olmadığı, kıraatlerin sayısının ne kadar olduğu, hangi kıraatlerin şaz hangilerinin mütevâtir olduğuyla ilgili eserler ve bu alanda yapılmış çalışmaların sayısı oldukça çoktur.¹

Biz bu sınırlı çalışmamızda kıraatler hakkında yapılan tartışmalara girmeyeceğiz. Ayetlerin okunuşunda kıraat farklılıklarının olduğu ise bilinen bir gerçektir. Tefsir kaynaklarının birçoğunda kıraat farklılıklarına işaret edilmesi tefsir malzemesi açısından oldukça önemlidir. Ancak bu farklı okuyuşlar bütün ayetler için geçerli değildir. Hatta bazen bir ayetin sadece tek bir kelimesinde farklılık olduğuna da şahit olmaktayız. Farklı okuyuşlar âyetleri anlamamıza yardımcı olduğu gibi bazı yerlerde ayete anlam zenginliği de katmaktadır. Çalışmamızda kıraat farklılığı olan ayetlerin tamamını ele almadık. Çünkü bazı kıraat farklılıkları anlam bakımından ayetlerde değişiklik yapmamaktadır. Örneğin idğâmlı veya idğâmsız okuyuşlar, med farklılıkları, ya'lı ya da tâ'lı (نکن-يكن) gibi okuyuşlar, imâle ve teshîl gibi farklılıklar manayı etkilemediği için böyle farklı okunuşa sahip olan ayetlere yer vermedik.

Bu makalemizde ele aldığımız İsrâ ve Kehf sûrelerinde ilgili ayetlerdeki farklılıkları görebilmek için ayetleri metinleriyle birlikte verme ihtiyacı hissettik. Ayetlerin meâllerini ise Hasan Basri Çantay Meâli'nden vermeyi uygun gördük. Yine anlam farklılıklarına işaret etmek için de ayetlerin Türkçe meâllerini verdik. Kıraat farklılıklarını dikkate almayan meâl çalışmalarında mevcut olan hatalara da işaret ettik. Elbette bütün kıraat farklılıklarının meâllere yansıtılması zor bir iş olduğu gibi böyle bir çalışma meâllerin hacmini çoğaltacağından meâl yazımındaki hedeflenen amaca da aykırı olabilir. Ancak kıraat farklılıkları neticesinde ortaya çıkan anlam farklılıklarına ve zenginliklerine dipnotlara konulmak şartıyla örnek bir meâl yapılması da imkân dâhilindedir. Zaten her kıraat farklılığının başka bir manaya gelmediği, çoğunlukla okunuş farklılığı olarak kendini gösterdiği bir olgudur. Bunun örneklerini ele alacağımız bu makalede görmek mümkündür. Şimdi İsrâ sûresinde kıraat farklılığı olan ve manası değişen ayetleri şu şekilde verebiliriz.

1) Bkz. Albayrak, Halis, "Kıraat Sorunu", *Dini Araştırmalar*, Ankara, 2001, C.4, S.11.; Çetin, Abdurrahman, "Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasında Kıraatların Rolü", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2001, C.37, S.4.; İbn Aşur, "Kıraatlar Hakkında Bir Değerlendirme", Çev. Necdet Çağlı, *AÜİFD*, Erzurum, 200, s.16; Aşıkcutlu, Emin, "Kıraat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb'a Hadisi: Tahriç, Tahlil ve Değerlendirme", *Kur'an Araştırmaları-IV*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2002; Ateş, Süleyman, "Kıraatlarda Tevatür Meselesi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV*, İstanbul, 2002; Öğmüş, Harun, "Kur'an'ın Sıhhati Bağlamında Kıraat Farklılıklarının Değerlendirilmesi", *MÜİFD*, İstanbul, 2010, C.39, S. 2.; Yavuz, Firat, "Kıraat İlmî ve Tarikler", *EÜİFD*, Kayseri, 2011, C.13, S. 2.; Birişik, Abdulhamit, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa, 2014.

1.1. İsrâ Sûresi Ayet 7

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءَ وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ
كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا

Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Eğer kötülük ederseniz (yine) kendinize kötülük (etmiş olursunuz). Artık diğer (cezanın) vâde (si) gelince yüzlerinizi kötülensinler, mescid (iniz) e birinci defa girdikleri gibi gir (ibtahrîb et) sinler, galebe ve istilâ etdiklerini mahvetdikçe etsinler diye (başınıza yine düşmanları musallat etdik).²

Bu ayette geçen لِيَسُوءَ kelimesini Nafi' (ö. 169/785), İbn Kesir (ö. 120/738), Ebu Amr (ö. 154/771), Hafs (ö. 180/796), Ebu Cafer (ö. 130/747) ve Yakub (ö. 205/821) cemi (çoğul) olarak okumuşlardır.³ Bu okuyuşa göre kelime kendinden önceki cemi kiplerine uyumluluk arzietmekte olup, mahzûf bir kelimeye bağlı olmak kaydıyla yüzlerinizi kara etsinler anlamına gelmektedir.⁴ Fail ise Allah'ın göndereceği güçlü bir birlik/kullar olduğu anlaşılmaktadır.⁵ Aynı kelimeyi İbn Amir (ö. 118/736), Hamze (ö. 156/773), Ebu Bekr (ö. 193/809) ve Asım (ö.127/745) ise müfred olarak يَسُوءَ şeklinde okumuştur.⁶ Buna göre fiilin zımnındaki zamir Allah'a raci olup yüzünüzü kara etsin anlamına gelmektedir.⁷ Birinci okuyuşa göre özne Allah'ın göndereceği kişiler olmaktadır.⁸ İkinci okuyuşa göre ise özne bizzat Allah'dır. Fiilin نَسُوءَ şeklindeki okunuşunda da zamir Allah'a raci olup yüzünüzü kara edelim anlamı taşımaktadır.⁹

Meâllere baktığımızda bu ayetle ilgili genelde yüzünüzü karartacaklar,¹⁰ yüzlerinizi kötü duruma soksunlar,¹¹ yüzlerinizi kötü duruma soksunlar,¹² yüzünüzü kara etsinler¹³

2) 17/İsra /7

3) Bkz. İbn Mücahid, Ahmed. Musa b. el-Abbas, *Kitabu's-Seb'afi'l-Kiraat*, Kahire, 1972, s.378; Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vil'i Âyi'l-Kur'an*, Kahire, 2001, C.XIV, s.479; İbn Âşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Beyrut, 2000, C.XIV, s.30.

4) İbnÂşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.30.

5) Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, C.XIV, s.479.

6) İbnMücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.378;İbnCezeri, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-Kiraâti'l-Aşr*, Kahire, 1922, C.II, s.306; el-Benna, Ahmed b. Muhammed, *İthâf*, Beyrut, 1987, C.II, s.193-194.

7) İbnÂşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.30.

8) İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.30.

9) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.378; İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.306; el-Benna, *İthâf*, C. II, s.193-194.

10) Gölpinarlı, Abdulkaki, *Kur'an'ı Kerim ve Meâli*, Elif Kitabevi, İstanbul, 2007.

11) Bulaç, Ali, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Çıra Yayınları, İstanbul 2011.

12) Varol, Ahmet, *Kur'an Meâli*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 1995.

13) Altuntaş, Halil- Şahin, Muzaffer, *Kur'an'ı Kerim Meâli*, DİB Yayınları, Ankara 2005.

şeklinde birbirinin aynı anlamı vermişlerdir. Ancak Suat Yıldırım ise Meâli’nde kelimenin yapısından tamamen uzak, *kederinizden suratlarınız asılsın* şeklinde serbest bir mana vermiş olup çoğul olan fiil kipini dua şeklinde anlamıştır.¹⁴ En uygun anlam ise Kur’an hattını da göz önünde bulundurarak bizim de tercih ettiğimiz, *yüzlerinizi kötü duruma soksunlar (üzüntüden suratlarınızın asılmasına sebep olsunlar)* şeklinde Süleyman Ateş tarafından yapılmıştır.¹⁵

1.2. İsrâ Ayet 13

وَكُلَّ إِنسَانٍ أَلزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا

*Herkesin (dünyâdaki) amel (ve hareket) ini kendi boynuna doladık. Kıyamet günü onun için bir kitab çıkaracağız ki neşredilmiş olarak kendisine kavuş (ub şöyle çat) acak.*¹⁶

Âyette geçen يَلْقَاهُ kelimesini İbn Amir (ö. 118/736) ve Ebu Cafer (ö. 130/747) يُلْقَاهُ şeklinde meçhul olarak okumuştur.¹⁷ Buna göre mana *kişi onunla (kitapla) karşı karşıya getirilir* yani yüzleştirilir anlamına gelmektedir. İlk okunuşu olan يَلْقَاهُ şeklindeki okuyuşa göre ise *onunla karşılaşır* anlamı vardır.¹⁸

Her iki okuyuşa göre ilk bakışta aralarında fark yokmuş izlenimi olsa da aktiflik ve pasiflik yönünden anlam farklılığı olduğu rahatlıkla görülecektir. Asım’ın Hafs rivayetine göre yazılmış olan Kur’an metnine göre kişi aktif, karşılaşacağı nesne olan kitap ise pasif konumdadır. Buna göre kişi kitabıyla/yazgısıyla karşılaşır anlamı ortaya çıkmaktadır. İkinci okuyuşa göre ise her ikisi de aktiftir. Yani karşı karşıya gelirler, yüzleşirler anlamına gelmektedir. Birçok meâlde ayetin bu pasajı *kitapta yazılmış bulacak*¹⁹, *ona açılmış olarak kavuşacak*²⁰, *kitapta yazılmış bulacak*²¹, *onu neşredilmiş olduğu halde karşılaşılacak*²², *açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkarırız*²³ şeklinde tercüme edilmiştir. Dolayısıyla ilk okuyuşa uygun düşen bir anlam tercih edilmiştir. Sadece Ömer Nasuhi Bilmen’in meâli’nde *ve her insanın amelini boynuna dolayıverdük ve Kıyamet günü onun için bir*

14) Yıldırım, Suat, *Kur’an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul, 2013.

15) Ateş, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, İstanbul, 2012.

16) 17/İsra/13

17) İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.306; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.194.

18) İbn Âşur, *et-Tahrir ve’t-Tenvir*, C.XIV, s.30.

19) Gölpınarlı, *Kur’an-ı Kerim ve Meâli*.

20) Yavuz, Ali Fikri, *Kur’an-ı Kerim ve İzahlı Meâl-i Alisi*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2013.

21) Parlıyan, Abdullah, *Kur’an-ı Kerim ve Özlü Tefsir*, Konya, 2014.

22) Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, İpek Yayın, İstanbul, 2002.

23) Ateş, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meâli*.

kitap çıkarırız ki, onu neşredilmiş olduğu halde karşılar²⁴ şeklinde yapılan tercüme kısmen her iki kıraati de kapsayacak bir meâl niteliğindedir.

1.3. İsrâ Ayet 16

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا

*Bir memleketi helak etmek dilediğimiz vakit onun ni'met ve refahdan şımarmış ele başlarına emrederiz de orada (bu emre rağmen) itaatden çıkarlar. Artık o (memlekete) karşı söz (azâb) hak olmuştur. İşte biz onu artık kökünden mahv-ü helak etmişizdir.*²⁵

Bu ayette geçen *أَمَرْنَا* kelimesini Yakub (ö. 205/821) *أَمَرْنَا* şeklinde okumuştur.²⁶ Buna göre mana *biz onları emirler yaptık* yani kötülüğe çağıran emirler, yöneticiler oldukları anlamındadır.²⁷ İlk okuyuşa göre ise *biz onlara emrettik* anlamına gelmektedir.²⁸ Genelde bütün meâllerde Asım'ın Hafs rivayetine göre yazılmış olan Kur'an hattındaki gibi mana verilmiştir. Zaten doğru olan da buradaki kıraat şekline göre tercüme edilmesidir. Ancak bazı mütercimler ise kıraat olarak yani yukarıda belirttiğimiz Kur'an'daki hattına göre bu mananın verilmemesi gerekirken onları emirler, idareciler yaparız şeklinde mana vermişlerdir.²⁹

1.4. İsra Ayet 31

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ حَسْبِيَ إِمْلَاقٌ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا

*Evlâdlarınızı fakirlik korkusuyla öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Hakîykat, onları öldürmek büyük bir suçtur.*³⁰

Âyette geçen *خِطْئًا* kelimesi, çoğunluk kurrâ tarafından aynen okunmuştur. Ancak kelimenin *خِطْئًا* ya da başka bir okuyuşa göre *خَطَّأً* şeklinde okunması ayete çok farklı anlamlar yüklemektedir.³¹ Şöyle ki *خِطْئًا* şeklinde okunduğu takdirde bu kelime *İHM*

24) Bilmen, *Kur'an- ı Kerim ve Türkçe Meâli*.

25) 17/İsra/16

26) İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.306; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.195.

27) İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.306; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.195; İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.45.

28) İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.45.

29) Bkz. Parlıyan, Abdullah, *Kur'an-ı Kerim ve Özlü Tefsir*, Konya, 2014; Tekin, Ahmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru-Tefsiri Meâl*, Kelam Yay., İstanbul, 2006.

30) 17/İsra/31.

31) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s. 379-380; İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.307; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.197.

anlamına gelmekte olup; maksatlı, bilerek günah işlemek anlamına gelmektedir.³² Ancak **حَطَّ** şeklinde -ki bu şekilde kıraati aşere arasında yer alan Ebu Ca'fer böyle okumuştur- okunursa bilmeden, yanlışlıkla tam da Türkçedeki kullanımı gibi hatâen anlamına gelmektedir.

İbn Âşur (ö.1973) bu **حَطَّ** kelimesinin iki ayrı okuyuşa göre farklı anlamlara geldiğini destekleyen başka âyetlerden örnekler vererek anlam bakımından çok farklı olduklarını savunmaktadır. Kasas ve Alak surelerinde geçen kelimenin³³ günah işlemek, bilerek hata yapmak anlamında olduğunu delil göstererek kıraat farklılıklarının ayetlerin anlamına yönelik etkisini dile getirmektedir.³⁴

Kasas ve Alak sûrelerinde geçen ayetlere bakıldığında bilerek, kasıtlı bir şekilde günah işlemek söz konusudur. Buna göre ayetlere verilen meâller ise kelimenin anlatmak istediği manayı içermemektedir. Örneğin bazı meâllerde “*Şüphesiz Firavun ile Hâmân ve askerleri yanılıyorlardı*”,³⁵ “*yanlış hareket etmekteydiler*”,³⁶ “*yanılgı içindeydi*”³⁷ şeklinde tercüme edilmiştir. Hâlbuki günahkârdırlar, suçludurlar şeklinde bir tercüme, kelimenin aslına daha uygun düşmektedir. Ancak şu;

وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا
ayettegeçen **أَخْطَأْتُمْ** kelimesi ise hatâen, bilmeden anlamına gelmektedir.³⁸

Aynı zamanda **حَطَّ** kelimesi doğrunun zıddı anlamına yani yanlıştır manasına gelmektedir.³⁹ Bu şekilde okuyuşu ise İbn Amir(ö. 118/736)’ den rivâyetle İbn Zekvan (ö. 242/857) ile Ebu Cafer (ö. 130/747) tercih etmişlerdir.⁴⁰

32) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.71.

33) *فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِلِينَ* “Artık O’nu Fir’avun’un adamları bulup aldılar, tâ ki, kendileri için bir düşman ve bir üzüntü olsun. Şüphe yok ki Fir’avun ile Haman ve orduları, hata eden kimseler olmuşlardı.” 28/Kasas/8; *نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِلَةٍ* “o yalancı, günahkâr perçeminden” 96/Alak/16

34) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.71.

35) Özek, Ali ve Diğerleri, *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Medine, 1987, s.385; Tekin, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Doğru-Tefsiri Meâl*, Kelam Yay., İstanbul, 2006., Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Meâli*, İstanbul, 2007, s.386; Yıldırım, *Kur’an-ı Hakîm Ve Açıklamalı Meâli*, Define Yayınları, İstanbul, 2012; Ateş, *Kur’an-ı Kerim’in Yüce Meâli*, Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2012.

36) Gölpınarlı, *Kur’an-ı Kerim ve Meali*, İstanbul, 2003; Bulaç, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, İstanbul, 2011.

37) Bulaç, *Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, İstanbul, 2011.

38) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.71.

39) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.71-72.

40) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.72.

1.5. İsrâ Ayet 38

كُلُّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا

*Bütün bunlardan kötü olanları Rabbinin indinde sevilmeyen (şeyler)dir.*⁴¹

Âyette geçen سَيِّئُهُ kelimesi سَيِّئَةً (seyyieten) şeklinde okunmuştur.⁴² Buna göre mana *bunların hepsi kötüdür ve Rabbinin katında hoşla gitmeyen şeylerdir* anlamına gelmektedir. Birinci okuyuşa göre ise bütün bunların kötülüğü Rabbinin katında da hoşla gitmeyen şeylerdir. Dolayısıyla سَيِّئُهُ kelimesindeki zamir كُلُّ ذَلِكَ ye râcidir.⁴³

Meâllerin birçoğunda سَيِّئَةً (seyyieten) kötüdür şeklinde verilmiştir.⁴⁴ Hâlbuki elimizdeki Kur'an'da سَيِّئُهُ şeklinde yazıldığı için سَيِّئَةً (seyyieten) şeklinde bir kıraat buna müsait görünmemekte olup tercümenin de bu okuyuşa göre yapılması gerekirdi. Dolayısıyla سَيِّئُهُ şeklindeki kıraat göz önünde bulundurulursa uygun olan meâl yukarıda vermiş olduğumuz ve Çantay'ın tercih ettiği manadır. Çantay'la aynı doğrultuda mana veren müfessirler de vardır.⁴⁵

1.6. İsrâ Ayet 41

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا

*Andolsun, bu (ihtaaarı) şu Kur'andadırlüdürlü şekillerde açıklamışızdır. Tâki iyice düşünüb ibret alsınlar. Hâlbuki bu, onların (hakdan) nefret etmelerinden başka, bir şey'i artırmıyor.*⁴⁶

Âyette geçen لِيَذَّكَّرُوا kelimesi يَذَّكَّرُوا şeklinde Hamze (ö.156/773), Kisai (ö. 189/805) ve Halef (ö. 229/844) tarafından okunmuştur.⁴⁷

41) 17/İsra/38

42) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.380; İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.307; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.197.

43) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.74-75.

44) Gölpinarlı, *Kur'an-ı Kerim ve Meali*, İstanbul, 2005; Parlıyan, *Kur'an-ı Kerim ve Özlü Tefsir*; Altuntaş, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara, 2005.

45) Bkz. Yavuz; *Kur'an-ı Kerim ve Meâli Âlisi*, İstanbul 1967; Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Çev., Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 2002.

46) 17/İsra/41

47) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'afi'l-Kıraat*, s.380; İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.307; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.198.

Birinci okuyuşa göre kelime الذُّكْرُ (*ez-zikru*) masdarından olup dil ile hatırlama ve anma anlamına gelmekte, ikinci okuyuşa göre ise الذُّكْرُ (*ez-zükru*) masdarından olup kalp ile anmak manasına gelmektedir.⁴⁸ Muhammed Esed (ö.1992) bu ikinci kıraate uygun bir şekilde *iyice içlerine sindirebilsinler* tarzında anlam vermiştir.⁴⁹

1.7. İsrâ Ayet 83

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا

*İnsana ni'met verdiğimiz zaman (zikrullahdan) yüz çevirip yan çizer. Ona şer dokununca da pek ümitsiz olur.*⁵⁰

Bu âyette geçen نَاءٌ kelimesini İbn Amir(ö.118/736) ve Ebu Cafer (ö.130/747) نَاءٌ şeklinde okumuşlardır. Buna göre kelimenin manası ثَقُلَ yani ağır oldu anlamına gelmektedir.⁵¹ Âyetteki şekliyle okunduğu zaman ise *uzaklaşır, yüz çevirir* manasına gelmektedir. Hemen hemen bütün meâller de bu mana verilmiştir. İbn Amir ve Ebu Cafer'in okuduğu şekilde mana verilen bir meâl de yoktur.

1.8. İsrâ Ayet 102.

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مُثَبَّرًا

*O da: «Andolsun, dedi, bunları (her biri basıyretle görülecek) birer ibret olmak üzere göklerin ve yerin Rabbinden başkasının indirmediğini bilmişsindir. Ben de, Fir'avn, seni herhalde helak edilmiş sanıyorum».*⁵²

Âyette geçen عَلِمْتَ kelimesini Kisai (ö. 189/805) عَلِمْتُ şeklinde okumuştur.⁵³ Birinci okuyuşa göre *sen de biliyorsun ki* anlamına gelen bu kelime, Kisai'nin okuyuşuna göre *ben de biliyorum ki* anlamına gelmektedir.⁵⁴ Dolayısıyla bu okunuş farklılıklarına göre

48) İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1990, C.IV, s.308; Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.88.

49) Esed, *Kur'an Mesajı*, Çev., Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 2002.

50) 17/ İsrâ/83

51) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.384; İbnCezeri, *en-Neşr*, C.II, s.308; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.203.

Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.152.

52) 17/İsrâ/102

53) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.385-386; İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.309; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.206.

54) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XIV, s.178.

birincisinde muhatab anlamında, ikincisinde ise nefis-i mütekellim kalıbına göre tercüme edilmelidir. Zaten Kisai'nin okuduğu şekilde hiçbir meâl çalışmasında onun tercih etmiş olduğu kıraate uygun anlam verilmemiştir.

II. Kehf Sûresi

Çalışmamıza örneklik teşkil eden ikinci sûre ise Kehf sûresidir. Yine bu sûrede de İsrâ sûresinde olduğu gibi okuyuş farklılığı olan ancak anlam bakımından değişiklik arzetmeyen ayetlere yer vermeyeceğiz. Bu bağlamda Kehf sûresinde kıraat farklılığına göre anlamı değişen âyetleri ise şu şekilde vermemiz mümkündür.

2.1. Kehf Sûresi Ayet 26

قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا

De ki: «Allah, ne kadar eğlendiklerini daha iyi bilendir. Göklerin ve yerin gaybı(nı bilmek) Ona haasdır. O, ne güzel görendir! Ne güzel işidendir! (Bütün) bunların Ondan başka hiçbir yardımcı yoktur. O, hiçbir (kimseyi, hiçbir şey'i) hükmüne ortak da yapmaz.»⁵⁵

Bu âyette geçen وَلَا يُشْرِكُ kelimesini İbn Amir(ö. 118/736) لَا تُشْرِكُ şeklinde okumuştur.⁵⁶ Birinci okuyuşa göre fiildeki zamir Allah'a râci olup; *hükmünde kimseyi kendine ortak etmez* anlamına gelmektedir. İkinci okuyuşa göre ise zamir, Hz. Peygambere veya onun ümmetine râci olup; *hükmünde kimseyi ona ortak koşma* anlamı ortaya çıkmaktadır. Buna göre kelimenin başında bulunan لَا edatı, nefiy anlamı içermektedir.⁵⁷ Bütün meâllerde birinci okuyuşa göre mana verilmiştir.

2.2. Kehf Ayet 34

وَكَانَ لَهُ تَمَرٌّ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا

O (adamın) başkaca geliri de vardı. Derken o, arkadaşına, (böbürlenerek), onunla konuşurken, dedi ki: «Ben malca senden zenginim. Cem'iyyetce de senden kuvvetli (ve şerefli) yim.»⁵⁸

55) 18/Kehf/26

56) İbn Mücahid, *Kitabu's-Sab'a*, s.390; İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.310; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.213.

57) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.52-53.

58) 18/Kehf/34

Âyette geçen تَمْرٌ kelimesi تَمْرٌ ve تَمْرٌ şeklinde de okunmuştur.⁵⁹ تَمْرٌ sözlükte meyve ağacından elde edilen ürün anlamındadır.⁶⁰ تَمْرٌ kelimesi تَمْرٌ kelimesinin çoğulu olan ثِمَارٌ kelimesinin daha da çoğul (cem'ul-cem') şeklindedir.⁶¹ Ancak Isfehani (ö.425/1059)'nin verdiği bilgiye göre تَمْرٌ kelimesinin çoğulu ثِمَارٌ ve ثَمَرَاتٌ şeklindedir.⁶² Bu kelimeyi daha geniş şekilde ele aldığımızda her şeyin neticesi, meyvesi, ürünü anlamına gelmektedir. Bu manada kişinin çocuğuna da تَمْرٌ denmiştir.⁶³

İbn Âşur (ö.1973) da تَمْرٌ kelimesinin ekin, tarla, mal, hayvan ve nakit para başta olmak üzere çok mal sahibi olmayı ifade ettiğini savunmaktadır.⁶⁴ Bu izahattan sonra birinci okuyuşa göre kelime müfred olup her türlü meyve ağacının verdiği ürün olarak anlaşılmaktadır. تَمْرٌ şeklinde ikinci okuyuşa göre ise her türlü mal çokluğu, zenginlik ifade edilmektedir.

Birçok meâlde bu ayete çok az farklı ifadeyle de olsa hemen hemen tek mana verilmiş, sadece Esed(ö. 1992) farklı bir anlam vererek kelimenin asıl ifade etmek istediği bahçe ürünü olarak ele almıştır.⁶⁵ Bu kelimeyi تَمْرٌ şeklinde ise Ebu Amr (ö. 154/771) okumuştur. Ya okunuştaki hafiflik olsun diye ya da تَمْرَةٌ kelimesinin çoğulu olarak okumuştur.⁶⁶

59) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.390; İbn Cezeri, *en-Neyr*, C.II, s.310; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.214.

60) İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, C.IV, s.106; el-Isfehani, Rağıb, *Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'an*, Beyrut, 1997, s.176.

61) İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, C.IV, s.106.

62) el-Isfehani, *Müfredât*, s.176.

63) Bkz. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, C.IV, s.106.

64) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.65.

65) Bkz. Daha başka da gelirleri vardı da konuşurken arkadaşına dedi ki: Ben malca da senden üstünüm, evlat ve ayalce de. **Gölpınarlı**; Onun başka ürünleri de vardı. Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki: "Ben malca senden daha zengin, adam bakımından da daha güçlüyüm." **Varol**; Bu adamın başkaca geliri de var. Bundan dolayı (Bu kâfir dönerek mümin) arkadaşına şöyle dedi: "Ben, malca senden daha zenginim, toplulukça da senden daha kuvvetliyim." **Yavuz, Ali Fikri**; Başkaca da bir geliri var, bundan dolayı bu adam arkadaşına muhavere ederek: ben senden malca daha servetli, cem'iyyetçe daha izzetliyim dedi. **Elmalılı**; Böylece [bu bahçenin sahibi] bolluk içinde ürün kaldırıyordu. Ama [bir gün] bu adam komşusuyla tartışırken söz arasında ona: "Benim malım mülküm senden çok; nüfusça da senden daha güçlü, daha ilerdeyim!" dedi. **Esed**.

66) Bkz. El-Benna, *İthâf*, C.II, s.214.

İbn Aşur (ö. 1973), Haccac (ö. 714)'ın, her kim تَمْرٌ kelimesini تَمْرٌ şeklinde okuduğunu duyarsam onun dilini keserim şeklinde bir tepkisinin olduğunu nakletmektedir. Saleb (ö. 291/904)bunu A'meş (ö. 148/765)'e sormuş o da تَمْرٌ şeklinde okumuştur.⁶⁷

Kanaatimize göre ayette geçen تَمْرٌ kelimesini bahçe ürünü olarak değerlendirmek daha uygun görülmektedir. Çünkü burada söz konusu mal çokluğu değil iki kişinin bahçe sahibi oldukları, tartışmayı da bahçelerinden elde ettikleri ürüne göre başlattıkları anlaşılmaktadır. Dolaylı olarak bu kelimedenden mal çokluğu anlaşılrsa da ayet bunu ifade etmemektedir. Rekabetin mal farkı ile yapılması tek örnek olan bahçe ürünüyle de ortaya konmaktadır. Tek malla övünen kişi daha fazla mala sahip olduğunda aynı kişiliği sergileyecektir.

2.3. Kehf Ayet 44

هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا

*İşte bu makamda (ve bu halde) nusret ve haakimiyyet, hak olan Allahındır. O, sevabca da hayırlı, aakıbetce de hayırlıdır.*⁶⁸

Âyette geçen الْوَلَايَةُ kelimesini Hamze (ö. 156/773) ve Kisai (ö. 189/805) vav harfinin kesresiyle الْوَلَايَةُ şeklinde okumuşlardır.⁶⁹ Birinci okuyuşa göre وَلِي kelimesinin masdarıdır. İkinci okuyuşa göre ise isim masdar ya da sultan ve mülk anlamında isimdir.⁷⁰

İbn Manzur(ö. 711/1311) الْوَلَايَةُ kelimesinin sultan anlamında olduğunu vermektedir.⁷¹ Ayrıca bu kelimenin vav'ın kesresiyle isim, fethasıyla ise masdar anlamında olduğu bilgisine de yer vermiştir.⁷² Her iki okunuşta da ortak mana yardım anlamındadır.⁷³

Ayrıca bu ayetteki الْوَلَايَةُ kelimesi çoğunluk tarafından mecrur olarak okunmuştur.⁷⁴ Buna göre Allah'ın sıfatı olarak değerlendirilip *işte bu durumda velayet (himaye ve koruyuculuk) yalnızca hak olan Allah'a mahsustur* şeklinde mana verilmelidir. Bazı meâller

67) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.66.

68) 18/Kehf/44.

69) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.392; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.216.

70) Bkz. İbnÂşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.74.

71) İbn Manzur, *Lisanul-Arab*, C.XV, s.407.

72) İbn Manzur, *Lisanul-Arab*, C.XV, s.407.

73) İbn Manzur, *Lisanul-Arab*, C. XV, s.407.

74) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.392; İbn Cezeri, *en-Neyr*, C.II, s.311; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.216.

de bu sıfat gözden kaçmış ve yalın bir anlam verilmiştir. Şu vereceğimiz tercüme bu örneklerden birisidir. *İşte bu makamda yardım ve nusret, ancak Allah'ındır ve ona itaat, hem mükâfat bakımından daha hayırlıdır, hem son bakımından daha hayırlı.*⁷⁵

Aynı kelimeyi Ebu Amr (ö. 154/771), Hamze (ö. 156/773), Kisai (ö. 189/805) ve Haleb (ö. 229/844) ise merfû olarak okumuşlardır.⁷⁶ Buna göre anlam, *gerçek velayet Allah'a mahsustur* şeklinde olur.

2.4. Kehf Ayet 51

مَا أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ مُنْذِرَ الْمُضِلِّينَ عَصُدًا

*Ben ne göklerin ve yerin yaratılışında, ne kendilerinin yaratılışında onları şahid tutmadım. Sapdıranları da (hiç bir zaman yaratışda) yardımcı edinmiş değilim.*⁷⁷

Âyette geçen أَشْهَدْتُهُمْ kelimesini Ebu Cafer (ö. 130/747) أَشْهَدْنَاهُمَا şeklinde okumuştur. Yine وَمَا كُنْتُ kelimesini de مَا كُنْتُ şeklinde okumuştur.⁷⁸

İlk okuyuşa göre ayetin meâli “*Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de kendilerinin yaratılışına şahit tuttum. Sapıranları da hiçbir zaman yardımcı edinmiş değilim*” şeklinde iken ikinci okuyuşa göre ise “*Biz onları ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de kendilerinin yaratılışına şahit tuttuk. Sen sapıranları da hiçbir zaman yardımcı edinmiş değilsin*” şeklinde olmaktadır.

Özellikle Ebu Cafer’(ö. 130/747)’in مَا كُنْتُ şeklinde okuyuşu ile muhatab Hz. Peygamber olmaktadır. Dolayısıyla mana ben yerine sen olup, *sapıranları yardımcı edinmiş değilsin* şeklinde tercüme edilmelidir. Ancak hiçbir meâl de böyle bir tercüme yani Ebu Cafer’in okuduğu şekilde verilmemiştir.

2.5. Kehf Ayet 55

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةٌ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ
الْعَذَابُ قُبُلًا

İnsanlara hidâyet geldiği zaman onların îman etmelerini, Rablerinden mağfiret istemelerini evvelkilerin (mahv-ü helakinde carî ve haakim olan ilâhî) sunnetin kendilerine

75) Gölpinarlı, *Kur'an-ı Kerim ve Meali*; Ayrıca bkz. Parlıyan, *Kur'an-ı Kerim ve Özlü Tefsir*.

76) İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.310; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.214.

77) 18/Kehf/51.

78) İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.311; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.217.

de yetişib çatacağın (ı), yahud onlara gözleri önünde (âhiret) azâb (ının) geleceğın (i beklemelerin) den başka bir şey men'etmedi.⁷⁹

Bu âyette geçen قُبُلًا kelimesini Hamze (ö. 156/773), Asım (ö. 127/745), Kisai (ö. 189/805), Ebu Cafer (ö. 130/747) ve Halef (ö. 229/844) âyette geçtiği gibi قُبُلًا şeklinde okumuşlardır.⁸⁰ Buna göre kelime قَبِيل kelimesinin çoğulu olup manası türlü türlü, çeşit çeşit anlamına gelmektedir. Dolayısıyla âyetin anlamı “Kendilerine hidayet geldiğinde insanları iman etmekten ve Rablerinden mağfiret talep etmekten alıkoyan şey, sadece, öncekilerinin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini yahut türlü türlü azabın kendilerine gelmesini beklemeleridir!” şeklinde olmaktadır.

Aynı kelime قَبِيل şeklinde de okunmuştur.⁸¹ Buna göre anlamı ise karşılına, göz önüne, önlerine gelmek anlamındadır.⁸² Buna göre kelime, bugün elimizde olan Asım'ın Hafs rivayetine göre yazılmış olan Kur'an hattı ile yazıldığı şekliyle anlam verildiğinde çeşit çeşit manası verilmesi gerekirken bütün meâllerde kelimenin ifade ettiği gerçek anlam verilmemiştir.⁸³

2.6. Kehf Ayet 59

وَتِلْكَ الْأَرْضُ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا

İşte (halkı) zulmetdikleri zaman helak ettiğimiz memleketler! Biz bunların helakleri için de bir zaman ta'yin etmişizdir.⁸⁴

Ayette geçen لِمَهْلِكِهِمْ kelimesini Hafs(ö. 180/796) aynen okumuştur.⁸⁵ Buna göre kelime ismi zaman olup helak olma zamanları için süre tayin ettik anlamına gelmektedir.⁸⁶ Meâller'de de bu manaya riayet edildiği görülmektedir.⁸⁷ Ebubekr Şube

79) 18/Kehf/55.

80) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.393; İbn Cezeri, *en-Neyr*, C.II, s.311; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.218.

81) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.393; İbn Cezeri, *en-Neyr*, C.II, s.311; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.218.

82) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.92-93.

83) Bkz. Bulaç, Gölpınarlı, Yıldırım, Ateş, Bilmen, Çantay Meâlleri.

84) 18/Kehf/59.

85) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.393; İbn Cezeri, *en-Neyr*, C.II, s.311; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.218.

86) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XV, 97; Beydavi, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Beyrut, 2000, C.III, s.286.

87) Bkz. Elmalılı, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meâli*, Derleyen: Rauf Pehlivan, Eser Neşriyat, İstanbul, 2005; Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli Âlisi*; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*.

(ö. 193/809) ise لِمَهْلِكِهِمْ şeklinde okumuştur.⁸⁸ Buna göre kelime mastar olup helakleri anlamına gelmektedir.⁸⁹ Yapılan meâller genelde kelimeyi ismi zaman olarak değerlendirmek suretiyle mana vermişlerdir. Kelimenin mastar olarak tercümesi yapılmamıştır.

2.7. Kehf Ayet 74

فَانطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْتَنِي نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَّقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُّكَرًا

*Yine gitdiler. Nihayet bir oğlan çocuğuna rast geldikleri zaman o, hemen bunu öldürdü. (Musa) dedi ki: «Tertemiz (ma'sum) bir canı, (diğer) bir can karşılığı olmaksızın, öldürdün ha! Andolsun ki sen kötü bir şey yapdın»!*⁹⁰

Ayette geçen زَكِيَّةً kelimesini Nafi(ö. 169/785),İbn Kesir (ö. 120/738), Ebu Amr (ö. 154/771), Cafer (ö. 130/747) ve Yakub (ö. 205/821) زَاكِيَّةً şeklinde okumuşlardır.⁹¹ Her iki okuyuşa göre kelimenin anlamının aynı olduğunu savunanların yanı sıra farklı anlama geldiğini ifade edenler de vardır.⁹² Beydavi (ö. 685/1286), Ebu Amr (ö. 154/771)'in زَاكِيَّةً şeklinde okunursa *hiç günah işlememiş nefis* anlamına geldiğini savunduğunu aktarır. Birinci okuyuşa göre ise günah işlemiş fakat affedilmiş nefis anlamı vardır.⁹³

Yapılan meâllerde kelimenin masum can, suçsuz,⁹⁴ tertemiz⁹⁵ şeklinde tercüme edildiği görülmektedir. Hiç günah işlememiş ya da ayetin bağlamına göre hiç suça bulaşmamış şeklinde tercümesine ise rastlanmamıştır.

88) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.393; İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.311; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.218.

89) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.97; Beydavi, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, C.III, s.286.

90) 18/Kehf/74.

91) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.395; İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.313; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.221.

92) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.113; Beydavi, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, C.III, s.289.

93) Beydavi, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, C.III, s.289.

94) Varol, Diyanet, Elmalılı, Esed Meâlleri.

95) Gölpinarlı, Parlıyan, Çantay, Bilmen Meâlleri.

2.8. Kehf Ayet 77

فَانطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا آتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطَعَمَا أَهْلَهَا فَأَبْوَا أَنْ يُضَيَّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ
فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْنَا لَنَخَذْتَنَاهُ عَلَيْهِ أَجْرًا

*Yine gitdiler. Nihayet bir memleket halkına vardılar ki ora ehâlisinden yemek istedikleri halde kendilerini müsâfiretmekten imtina' etmişlerdi. Derken yıkılmak isteyen bir duvar buldular da O, bunu doğrultuverdi. (Musa) dedi ki: «Dileseydin elbet buna karşı bir ücret alırdın».*⁹⁶

Âyette geçen لَنَخَذْتَنَاهُ kelimesi İbn Kesir (ö. 120/738), Ebu Amr (ö. 154/771) ve Yakub (ö. 205/821) tarafından نَخَذَ fiilinin mazi şekli olmak üzere لَنَخَذْتَنَاهُ şeklinde okunmuştur.⁹⁷ İbn Manzur (ö. 711/1311) bu ikinci şekilde okunuşun Osman Mushafı'na daha uygun olduğunu ve İbn Abbas (ö. 68/687)'in da bu şekilde okuduğunu savunmaktadır. Buna göre kelime mal kazanmak manasına gelmektedir. Birinci okuyuşa göre ise vermenin zıddı olan almak anlamındadır.⁹⁸ Meâllerde de kelimenin Asım'ın Hafs rivayetine göre yazılmış olan Kur'an'daki gibi okunuşuna uygun anlamlar verilmiştir.

2.9. Kehf Ayet 86

حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَاذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّمَا
أَنْتُ تُعَذِّبُ وَإِنَّمَا أَنْتُ تُنذِرُ فِيهِمْ حُسْنًا

*Nihayet güneşin batdığı yere ulaştınca onu kara bir balçıkta batar buldu. Bunun yanında da bir kavim buldu. Dedik ki: «Zülkarneyn, (onları) ya azaba uğratmanda, yahud haklarında güzellik (tarafını) tutman (da serbestsin)».*⁹⁹

Bu ayette geçen حَمِئَةٍ kelimesi iki türlü okunmuştur. Birincisi, Kur'an'da yazıldığı şekliyle hemzeli olan الْحَمِئَةِ kökünden türemiş olan حَمِئَةٍ şeklinde, ikincisi ise vav'lı olan الْحَمْوِ kökünden türemiş olan حامية şeklindedir. İbn Amir (ö. 118/736), Hamze (ö.

96) 18/Kehf/77.

97) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.396; İbn Cezeri, *en-Neşr*, II, 314; el-Benna, *İthâf*, II, 223. Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.116.

98) Bkz. İbnManzur, *Lisanu'l-Arab*, C.III, s.472,475.

99) 18/Kehf/86

156/773), Kisai (ö. 189/805), Ebubekr (ö. 193/809), Ebu Cafer (ö. 130/747) ve Halef (ö. 229/844) tarafından حامية tarzında okunmuştur.¹⁰⁰

Birincisine göre kelimenin anlamı siyah çamur, ikincisine göre ise sıcak, ılık manası vardır.¹⁰¹ Meâller birinci okuyuşa göre mana vermişler, kelimenin ifade ettiği sıcak, ılık manasını tercih etmemişlerdir. Sadece Muhammed Hamidullah (ö.2002) bu ikinci manayı tercih etmiş ve şöyle mana vermiştir: “*Ve güneşin battığı yere ulaşıncaya onu, çok sıcak bir kaynakta batıyor gördü.*”¹⁰²

2.10. Kehf Ayet 88.

وَأَمَّا مَنْ أَمَنَّ وَعَمَلَ سَالِحًا فَلَهُ جَزَاءٌ الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا

«*Amma kim îman eder, güzel de amel (ve hareket) eylerse onun için en güzel bir mükâfat vardır. Ona emrimizden kolay (taraf)ını da söyleyeceğiz.*»¹⁰³

Bu ayette geçen جزاء الحسنی kelimesi جزاء الحسنی şeklinde de okunmuştur.¹⁰⁴ Buna göre izafet-i beyaniye olup; en güzel bir mükâfat anlamına gelmektedir. Hemen hemen bütün meâllerde bu anlam verilmektedir. Hâlbuki Asım'ın Hafs rivayetine göre yazılmış olan Kur'an hattında geçen جزاء الحسنی hareke ve konum itibarıyla verilen anlamdan tamamen farklıdır. Meâl sahipleri bunu dikkate almadan ya birbirlerinden esinlenerek ya da kelimenin dil ve nahiv açısından yerini belirlemeden yüzeysel bir mana vererek geçiştirmişlerdir.¹⁰⁵

100) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.398; İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.314; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.223-224; Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.127.

101) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.127.

102) Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'an*, Trc: Abdulaziz Hatip, Mahmut, Kanık, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000, s.450.

103) 18/Kehf/88

104) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.398-399; İbn Cezeri, *en-Neşr*, C.II, s.315; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.224.

105) “*Fakat inanan ve iyi iş işleyene güzel bir karşılık var*”, **Gölpınarlı**, *Kur'an-ı Kerim ve Meali*, İstanbul, 2003; “*Kim iman eder ve salih amellerde bulunursa, onun için güzel bir karşılık vardır*”, **Bulaç**, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, İstanbul 2011; “*Ancak kim iman eder ve salih amel işlerse ona en güzel karşılık vardır*”, **Varol**, *Kur'an Meâli*, İstanbul, 1995; Amma her kim de iman edip iyi bir iş tutarsa buna da mükâfat olarak en güzel âkıbet vardır, **Elmahlı**, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meâli*, Derleyen: Rauf Pehlivan, Eser Neşriyat, İstanbul, 2005; “*Amma kim îman eder, güzel de amel (ve hareket) eylerse onun için en güzel bir mükâfat vardır*”, **Çantay**, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâli Kerim*, İstanbul, 1988; “*Amma her kim imân eder ve sâlih amelde bulunursa artık onun için çok güzel bir mükâfaat vardır*”, **Bilmen**, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meâli*, İstanbul, 2002.

Bazı meâllerde kelimenin cümle içindeki yerine göre anlam verilmeye çalışılmış fakat metinde yer almayan gereksiz ilaveler yapılmıştır. Örneğin Ali Fikri Yavuz, Meâlin’de: “*Amma her kim de iman edip iyi bir iş yaparsa, bunu da mükâfat olarak en güzel akibet (cennet) vardır*”¹⁰⁶ şeklinde tercüme etmiştir. Burada hal manasına yakın bir anlam verilmiştir. Hâlbuki الْحُسْنَى kelimesine cennet şeklinde anlam verilmiş olması daha doğrudur. Ancak akibet anlamının seçilmiş olması metinde geçen kelime ile örtüşmemektedir. Yine Ahmet Tekin, Meali’nde: “*Hayırlar-sâlih ameller işleyene de, mükâfat olarak en güzeli, cennet ve güzel muamele vardır*”¹⁰⁷ şeklinde tercüme etmiştir. Burada cennet olarak tercüme edilmiş olması dil ve kıraat açısından doğrudur ancak *ve güzel muamele* şeklinde zâid bir anlam verilmiş olması uygun değildir. Zaten cennet verilmiş ise kötü muamele yapılacak değildir.

Örneğin Diyanet Vakfı Meâli’nde: “*İman edip de iyi davranan kimseye gelince, onun için de en güzel bir karşılık vardır*”¹⁰⁸ şeklinde verilen anlam ise tamamen kapalıdır. Burada geçen *en güzel karşılık* ne demektir? Hâlbuki ayet gayet açıktır. Onun için الْحُسْنَى فَهْ جَزَاءُ denilmektedir. El-hüsna kelimesi, Yunus suresinde zaten cennet manasında geçmektedir.¹⁰⁹ Dolayısıyla buna cennet anlamı verdiğimiz takdirde hem kelimenin siyak ve sibakına uygun olmakta hem de verilecek mükâfatın ne olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki tefsirlerde bu kelimenin niçin fetha/mansup hareke ile geldiğine dair geniş bilgiler yer almaktadır. Buna göre جَزَاءٌ kelimesi ya temyizdir veya haldir ya da mastardır.¹¹⁰ Böyle düşünüldüğünde meâllerde verilen anlam hiç de tercih edilen Asım kıraatine göre uygun olmamaktadır.

2.11. Kehf Ayet 93.

حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا

*Nihayet iki dağ arasına ulaştığı zaman onların önünde hemen hiç bir söz anlamaz bir kavm buldu.*¹¹¹

Âyette geçen يَفْقَهُونَ kelimesini Hamze (ö. 156/773) ve Kisai (ö. 189/805), if’al babından يُفْقَهُونَ şeklinde okumuşlardır. Buna göre mana *onlar sözü anlaştırmıyorlar*

106) Bkz. Yavuz, *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meal-i Alisi*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2013.

107) Tekin, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru- Tefsiri Meâl*, Kelam Yayınları, İstanbul, 2006.

108) Altuntaş, *Kur'an'ı Kerim Meâli*, DİB Yayınları, Ankara, 2005.

109) 10/Yunus/26.

110) Bkz. Kurtubi, *el-Câmi'*, C.XIII, s.374;Beydavi; *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, C.II, s.292-293;İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.128-129.

111) 18/Kehf /93.

şeklinde olur. Birinci okuyuşa göre ise *anlamıyorlar* şeklinde olmaktadır.¹¹² Her ne kadar iki okuyuşa göre anlam, konuşulan dilin anlaşılmanması olsa da ince bir fark vardır. İlk okuyuşa göre o kavim konuşulan dili anlamıyor manası, ikinci okuyuşa göre ise onlarla karşılaşanlar konuşulan dili anlamıyor anlamı çıkmaktadır. Yani kıraat farklılığına göre özne de mana da tamamen farklılaşmaktadır. *يَفْقَهُونَ* şeklinde okunduğunda özne o kavimle karşılaşan kişiler olmakta, *يُفْقَهُونَ* şeklinde okunursa özne bizzat karşılaşılın kavim olmaktadır.

2.12. Kehf Ayet 94

قَالُوا يَا دَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّ يَا جُوجَ وَمَا جُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا

Onlar dediler ki: «Zülkarneyn, hakıykat, Ye'cûc ve Me'cûc (bu) yerde fesâd çıkarın (kabile)lerdir. Bizimle onların arasına bir sed yapman üzerine sana bir vergi verelim mi?»¹¹³

Yukarıda vermiş olduğumuz 93. ayette geçen *السَّدَّيْنِ* ve bu ayette geçen *سَدًّا* kelimeleri hem fethalı (üstün) hem de dammeli (ötreli) okunmuştur. Nafi (ö. 169/785), İbn Amir (ö. 118/736), Hamze (ö. 156/773), Kisai (ö. 189/805), Ebu Cafer (ö. 130/747), Halef (ö. 229/844) ve Yakub (ö. 205/821) tarafından *السَّدَّيْنِ* ve *سَدًّا* şeklinde dammeli olarak okunmuştur.¹¹⁴

Bu kelime için her ne kadar sözlüklerde fethalı ve dammeli okuyuş aynı anlamdadır¹¹⁵ şeklinde bir bilgi geçse de, İbn Manzur, aralarında fark olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre fethalı okuyuşa göre insanın kendi eliyle yaptığı engel anlamına, dammeli okuyuşa göre ise Allah tarafından dağlar ve kum yığını şeklinde yaratılmış doğal engel anlamına gelmektedir.¹¹⁶ Hatta İbn Manzur, bu kelimenin Kur'an'da geçtiği yerlerde nasıl okunduğunu ve kimlerin hangi şekilde okuduklarına dair geniş bir malumat da vermektedir.¹¹⁷

112) Kurtubi, Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, c.132,134.

113) 18/Kehf/94.

114) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.398; İbn Cezeri, *en-Neyr*, C.II, s.315; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.225.

115) Isfehâni, *Müfredât*, s.403.

116) İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, C.III, s.207.

117) Bkz. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, C.III, s.207.

2.13. Kehf Ayet 98

قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا

*Bu, dedi, Rabbimden bir merhametdir. Fakat Rabbimin va'di gelince, O bunu dümdüz yapar. Rabbimin va'di bir hakdır».*¹¹⁸

Ayette geçen دَكَّاءٌ kelimesi Asım (ö. 127/745), Hamze (ö. 156/773), Kisai (ö. 189/805) ve Halef (ö. 229/844) tarafından دَكَّا şeklinde okunmuştur.¹¹⁹ Sözlükte دَكَّا bir yeri, tepeyi, dağı yerle bir etmek, dümdüz yapmak anlamına gelmektedir. دَكَّاءٌ ise yani hemzeli olduğunda; sert olmayan balçıktan tepe ve hörgücü olmayan deve anlamınadır.¹²⁰

Ayetteki okunuş şekline göre meâller'de verilen anlam birbirine uymamaktadır. Şöyle ki; *Bu, dedi, Rabbimden bir merhametdir. Fakat Rabbimin va'di gelince, O bunu dümdüz yapar. Rabbimin va'di bir hakdır».*¹²¹

Elbette ayette kastedilen mana budur. Ancak tercih edilen kıraat bu anlama uygun olmadığına göre cumhurun okuyuş şekli olan دَكَّا şeklindeki okuyuşu almak gerekir ya da Kur'an hattındaki yazılışa göre mana vermek gerekir. Yapılan sedd muhkem olup yıkılması zor bir işlemdir. Ancak balçıktan olan bir tepe çok çabuk yok edilebilir. Ya da teşbih de mübalağa sanatı kullanılmış olup şu anlam da ifade edilmiş olabilir. Hörgücü olmayan deve diğerlerine nazaran daha zayıf olacağı için yük taşımaya ve yürümeye elverişli olmadığı gibi tepesi olmayan/yüksekliği olmayan bir sed/engel de istenilen savunmayı sağlayamaz. Nitekim aynı görüşü İbn Aşur da eserine almıştır.¹²²

Sonuç

Kıraatler konusu âlimler arasında tartışılan bir konudur. Hatta bu tartışma güncelliğini de devam ettirmektedir. Zerkeşi, Ebu Şame, Ebu Ali el-Farisi, Zemahşeri gibi bazı âlimler günümüz müfessirlerinden Süleyman Ateş ve Salih Akdemir kıraat farklılıklarının varlığını kabul etmekle birlikte bütün kıraat vecihlerinin mütevatir olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı ise kıraatin mütevatir bir olgu olduğunu, Hz. Peygambere dayandığını ve inkâr edilmemesi gereken bir ilim olduğunu savunmaktadır.

118) 18/Kehf/98.

119) İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.402; el-Benna, *İthâf*, C.II, s.228.

120) İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, C.X, s.424-425.

121) Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, İstanbul, 1988.

122) Bkz. İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C.XV, s.137.

Bu çalışmamızda biz kıraatin tartışma alanından tamamen uzak bir yöntem seçtik. Tefsir kaynaklarımızda işaret edilen kıraat farklılıklarının kıraat-i aşere ölçüğünde ayetlere anlam bakımından farklı bir mana yükleyip yüklenmediğini ortaya koyama çalıştık. Örnek çalışma olarak İsrâ ve Kehf sûrelerini seçtik. Bu sûrelerin seçiminde özel bir maksadı aramadık. Ancak kıraati farklı olan ayetlerin mana bakımından az da olsa farklılık arz ettiğini gördük. İsrâ sûresinde sekiz, Kehf sûresinde de on üç ayet olmak üzere toplam yirmi bir ayetin kıraat farklılıklarını inceledik. Bu yirmi bir ayetin dışında elbette kıraat farklılığı olan başka ayetler de bu iki sûrede mevcuttur. Ancak o farklı okuyuşlar ayetlerin anlamında bir değişiklik yapmadığı için çalışmamızın içine dâhil etmedik. Zaten çalışmamızın başlığı da mana değişikliğine uğrayan ayetlerden oluşmaktadır.

Kıraat farklılıklarının bazı ayetlerin anlaşılmasında etkin rol aldığı bilinen bir gerçektir. Örneğin bazı okuyuş farklılığına göre özne nesne konumunda olurken farklı bir kıraatte nesne özne konumuna veya muhatap gaip konumuna gaip de muhatap konumuna geçmektedir. Bazen sıfat ile mevsuf tamamen ayrı düşmektedir. Mesela İsrâ yedinci ayette geçen لَيْسُوا kelimesini çoğul okuyanlara göre özne Allah'ın göndereceği güçlü kuvvetli kullar olurken, müfred okunduğu takdirde ise özne bizzat Allah'dır. Yine Kehf sûresi seksen altıncı ayette geçen حَمِيَّة kelimesi türediği köke göre farklı anlamlara gelmektedir. Hemzeli kökten türediğinde حَمِيَّة şeklinde siyah çamur, balçık anlamına gelmekte, aynı kelime الْحَمُو kökünden yani vav'lı harften türediğinde ise حامية şeklinde okunmakta ve sıcak, ılık manasına gelmektedir. Yapılan çoğu meâl çalışmalarında birinci anlam tercih edilirken sadece bir meâl de ikinci anlam tercih edilmiştir. Konuyu işlerken ilgili yerde bu ayrıntıya işaret ettik.

Çalışmamız neticesinde kıraat farklılıklarının tefsir bakımından önemli bir zenginlik olduğu anlaşılmıştır. Ne yazık ki tefsirlerin ele aldığı bu okuyuş farklılıklarındaki çeşitlilik meâl çalışmalarında yerini almamıştır. Hatta bazı tercümeleme şu an elimizde müte-davil olan Asım'ın Hafs rivayetine göre yazılmış olan Kur'an hattına aykırı fakat farklı bir kıraate ise uygun düştüğü görülmüştür. Meâli yapan kişinin bunu bilinçli olarak mı yoksa dile aktarılması ancak böyle olabilir yaklaşımıyla mı yaptığı ise merak konusudur. Araştırmamız sonucunda meâllerdeki tercüme faaliyetinin kıraat zenginliklerine işaret etmediklerinden hareketle tercih edilen tercümelerin referansı kıraat ilmi olmayıp tamamen dil özelliğine uygun olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Şu da bir gerçektir ki meâl çalışmalarında mütevâtir sayılan on kıraate göre ayetlerin tercümesi yapılınsı iddiasında değiliz. Haddi zatında bu gibi çalışmalar meâllerin hacmini genişletecek neticeler doğuracaktır. Hâlbuki meâllerin yapılmasındaki temel neden Kur'an'ı asıl metninden anlayamayanlar için kısa yoldan anlayabilecekleri bir kaynağa onları ulaştırmaktır. Bizim tezimizin konusu ise farklı bir kıraate göre ayetin siyak ve sibakına da uygun düşen anlam zenginliğinin meâl çalışmalarına yansıtılamaması problemidir. Zaten ayetin anlamına uygun düşen yorumlar tefsir kaynaklarımızda yerini almıştır. Meâli yapan kişiye de sadece bu anlam farkına işaret etmek kalır. Örneğin İsrâ sûresinde geçen أَمْرُنَا kelimesini bazı

kıraat âlimleri elif harfini uzatarak **أَمْرًا** şeklinde okumuşlardır. Buna göre anlam sizi emirler, yöneticiler yaparız, ilk okuyuşa göre ise emrederiz manasına gelmektedir. İkinci manayı tercih eden mütercimler bunun kıraat farkından kaynaklanan bir tercüme olduğuna işaret etmeden sanki Asım'ın Hafs rivayetine göre yazılmış olan Kur'an hattı olan yani birinci okuyuş şekli buna müsaitmiş gibi yansıtmışlardır. Hâlbuki tercih edilen ve uygun görülen bu meâl ya dipnot düşerek ya da parantez açılarak yansıtılması gerekirdi. İşte günümüz meâllerine bu yorumların yansıtılmaması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Bizim önerimiz bütün ayetler için böyle bir yöntemin izlenmesi değil kıraat farkı olan ve mana bakımından az da olsa değişiklik arz eden ayetlerin meâllerine bu zenginliklerin aktarılabilmesidir.

Kaynakça

- Albayrak, Halis, "Kıraat Sorunu", *Dini Araştırmalar*, C.4, S.11, Ankara 2001.
- Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara 2005.
- Aşikkutlu, Emin, "Kıraat İlminin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb'a Hadisi: Tahriç, Tahlil ve Değerlendirme", *Kur'an Araştırmaları-IV*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2002.
- Ateş, Süleyman, "Kıraatlarda Tevatür Meselesi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV*, İstanbul 2002.
- _____ *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli*, Hayat Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Meâli*, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007.
- Benna, Ahmed b. Muhammed, *İthâf-u Füdâlâi'l-Beşer bi'l-Kıraâti'l-Erbaâti'l-Aşar*, Beyrut, 1987.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an- ı Kerim ve Türkçe Meâli*, İstanbul: İpek Yayın, 2002.
- Birişik, Abdulhamit, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Bulaç, Ali, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, İstanbul: Çıra yayınları, 2009.
- Bursevi, İsmail Hakkı, *Kur'an- ı Kerim ve Türkçe Meâli*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2001.
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, İstanbul, 1988.
- Çetin, Abdurrahman, "Kur'an'ın Farklı Yorumlanmasında Kıraatların Rolü", *Diyanet İlmî Dergi*, C.37, S.4, Ankara, 2001.
- Ebussuud, Mehmed, *İrşâdü'l- Akli's-Selim İlâ Mezâye'l-Kitabi'l-Kerim*, Riyad ts.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Çev., Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.
- Fırat, Yavuz, "Kıraat İlmi Ve Tarikler", *EÜİFD*, C.13, S.2, Kayseri 2011.
- Gölpınarlı, Abdulbaki, *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1955.
- Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'an*, Trc: Hatip, Abdulaziz, Kanık, Mahmut, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.

- Hazin, Ali b. Muhammed b. İbrahim Bağdâdî, *Lübâbü't-Te'vîl Fî Meâni't-Tenzîl*, Mısır, 1955.
- Işıcık, Yusuf, *Kur'an ve Meâli*, Konya: Kervan Yayın, 2010.
- İbn Aşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Beyrut, 2000.
- İbn Aşur, "Kıraatlar Hakkında Bir Değerlendirme", Çev: Necdet Çağıl, *AÜİFD*, s.16, Erzurum, 2001.
- İbn Cezeri, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşri'l-Kıraati'l-Aşr*, Kahire, 1922, II/306.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, 1994.
- İbn Mücahid, Ahmed. Musa b. el-Abbas, *Kitabu's-Seb'afi'l-Kıraat*, Kahire 1972.
- İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an Gereçeli Meâl-Tefsir*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013.
- Kandemir, Yaşar ve Diğerleri, *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâli*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2010.
- Karaman, Hayrettin ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensarî, *el-Câmi' Li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1993.
- Külünkoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: Asır Yayınevi, 2011.
- Öğmüş, Harun, "Kur'an'ın Sihhati Bağlamında Kıraat Farklılıklarının Değerlendirilmesi", *MÜİFD*, C.39, S.2, İstanbul, 2010.
- Özek, Ali ve Diğerleri, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Medine, 1987.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2013.
- Parlıyan, Abdullah, *Kur'an-ı Kerim ve Özlü Tefsir*, Konya: Konya Kitapçılık, 2014.
- Razi, Fahrudin İbn Allâme Dıyâuddin Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut, 1985.
- Şimşek, Ümit, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: Zafer yayınları, 2013.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân An Te'vil'i Âyi'l-Kur'an*, Kahire, 2001.
- Tekin, Ahmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru-Tefsiri Meâl*, İstanbul: Kelam Yayınları, 2006.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, İstanbul: Mektebetü'l-İslamiyye, 1981.
- Vahidi, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, *Esbâb-u Nüzûli'l-Kur'an*, Riyad, 2005.
- Varol, Ahmet, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 1995.
- Yavuz, Ali Fikri, *Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meâl-i Alisi*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2013.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meâli*, Derleyen: Rauf Pehlivan, İstanbul: Eser Neşriyat, 2005.
- _____ *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul: Define Yayınları, 2012.